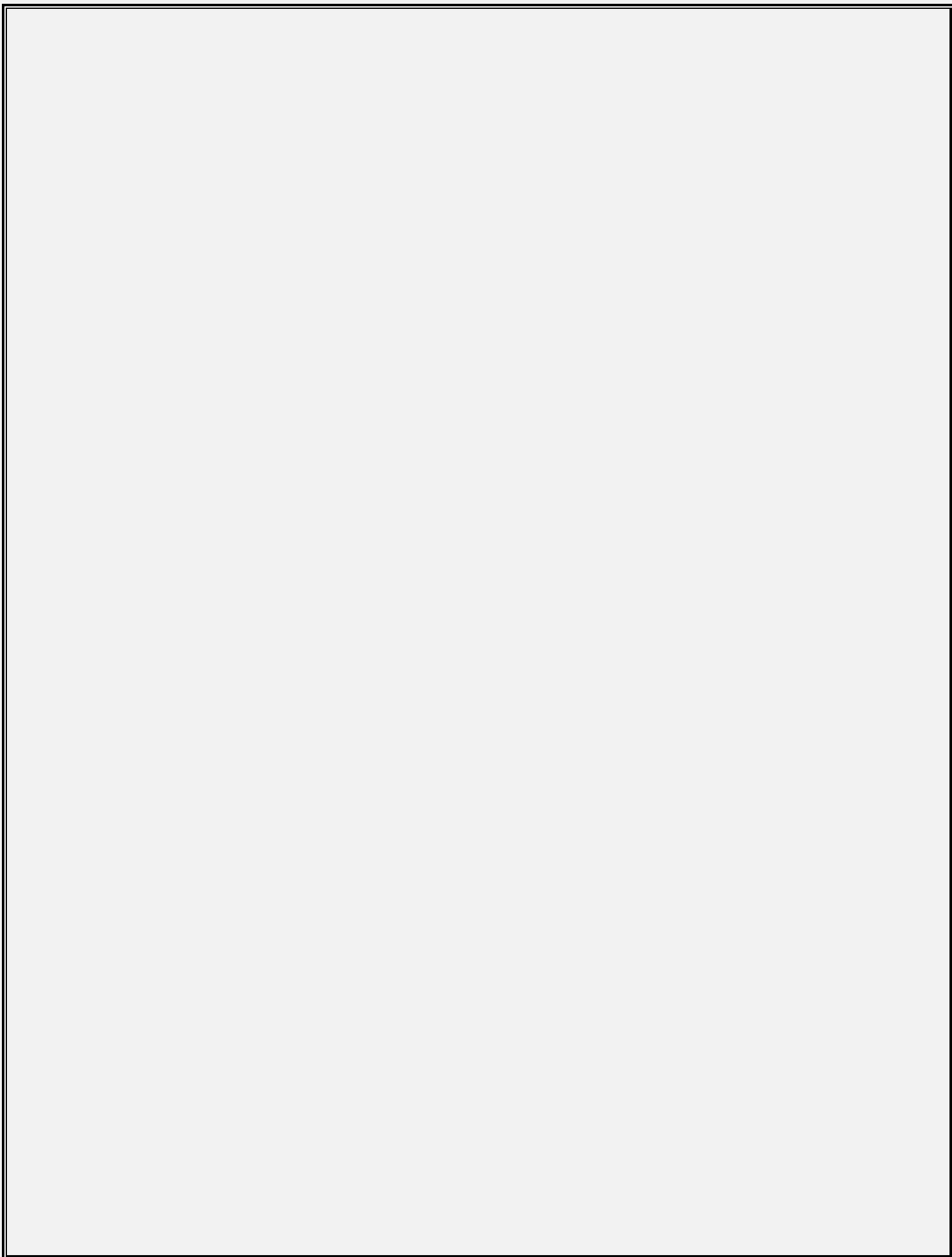

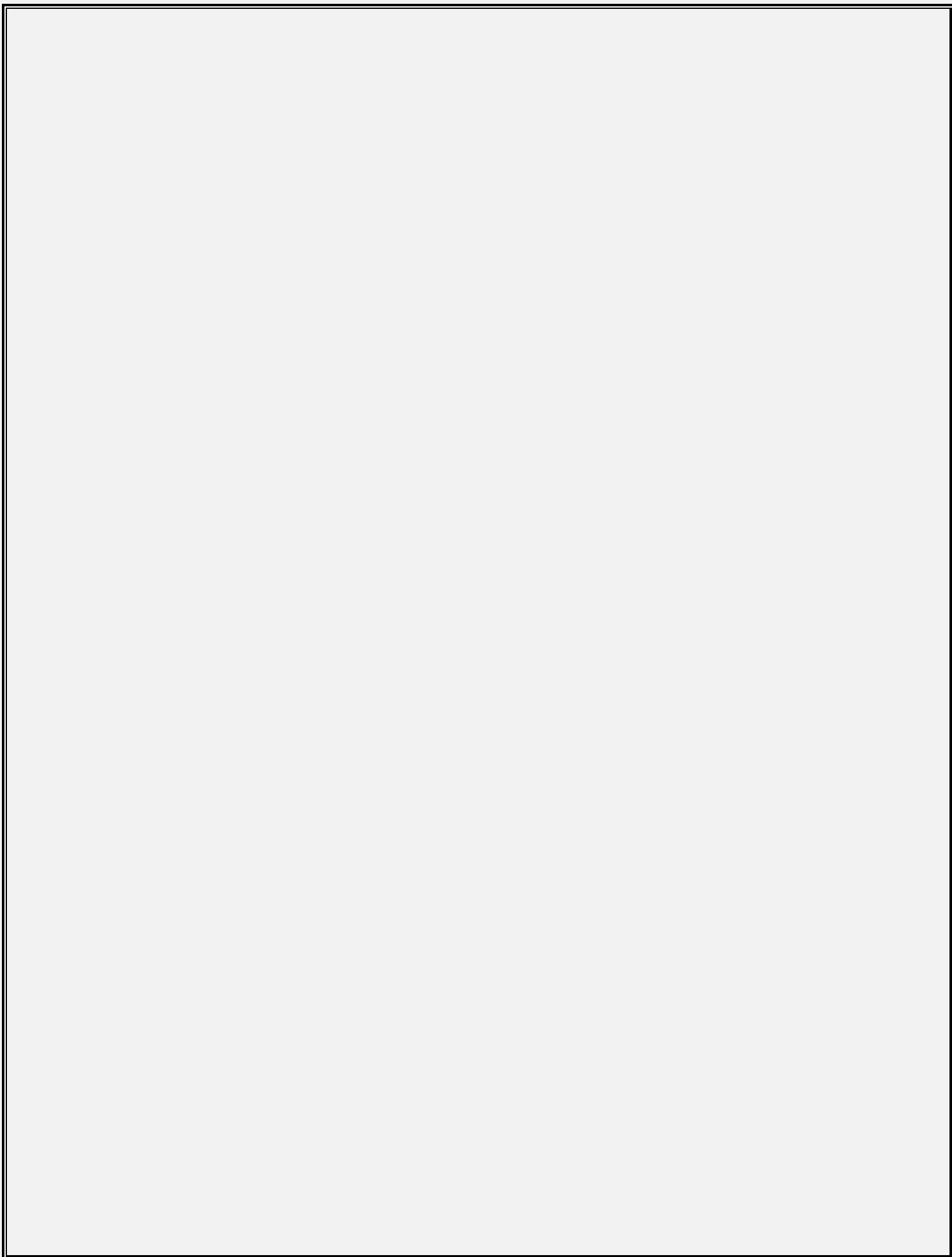
مختصری از عملکرد امام هادی علیه السلام در دوران 32 ساله امامت

نویسنده: علی جلالی

مرکز حقایق اسلامی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چکیده:

خداوند در هر عصر و زمانی بر روی زمین حجت‌های خود را قرار داده است تا امر هدایت مردم را به دست بگیرند. بعد از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم، ائمه اطهار یکی پس از دیگری به این امر مهم قیام کردند تا در عصر امام هادی علیه السلام که پیشوای دهم شیعیان می‌باشد. حضرت به تناسب زمانه و خلفایی که در عصر زندگی ایشان بودند عملکرد و برخوردهای مختلفی برای هدایت مردم داشته‌اند. در مقابل، خلفاء سعی بسیار کردند تا حرکات و فعالیت‌های امام را خنثی کنند ولی اراده خداوند بر این است که نور خداوند خاموش نشود به همین خاطر وقتی، خلیفه راه به جایی نبرد از آخرین حربه همیشگی یعنی شهادت امام استفاده کرد.

کلیدواژگان: امام هادی علیه‌السلام؛ شبکه وکالت؛ غلو؛ امامت؛ خلفا؛ زیارت جامعه کبیره

شناخت اجمالی

امام ابوالحسن علی النقی الهادی علیه السلام پیشوای دهم شیعیان، در نیمه ذی الحجه سال 212 هجری قمری در اطراف مدینه در محلی به نام «صریا» به دنیا آمدند. پدر ایشان پیشوای نهم، امام جواد علیه السلام و مادرشان بانوی گرامی «سمانه» است که کنیزی با فضیلت و تقوا بود.

مشهورترین القاب امام دهم، «نقی» و «هادی» است و به آن حضرت «ابوالحسن الثالث» نیز می‌گویند¹.

خلفای عصر امام

امام هادی علیه السلام در سال 220 هجری پس از شهادت پدر گرامیشان بر مسند امامت نشستند و در این هنگام هشت ساله بودند. مدت امامت آن بزرگوار 32 سال و عمر شریفشان 41 سال و چند ماه بود.

امام هادی در مدت امامت خود با چند تن از خلفای عباسی معاصر بودند که به ترتیب زمان عبارتند از:

- معتصم، فرزند هارون الرشید

- واثق، فرزند معتصم

- متوکل، فرزند معتصم

- منتصر، فرزند متوکل

- مستعین، پسر عموی منتصر و نوه معتصم

- معتز، فرزند متوکل

از میان خلفای شش گانه عصر زندگانی امام، متوکل (حکومت: 232-247ق) از همه بیشتر با امام هادی علیه السلام معاصر بوده است.

---

¹. سیره پیشوایان، مهدی پیشوایی، ص 595.

جانب‌داری خلفا از غیر شیعیان

متوکل عباسی بر خلاف سه خلیفه پیشین یعنی مأمون، معتصم و واثق که در مقابل شیعه از معتزلی‌ها طرفداری می‌کردند، از معتزله رویگردان شد و عقاید اهل حدیث را گسترش داد.²

متوکل کسانی را که در گذشته به دلیل امتناع از پذیرش عقیده معتزله زندانی شده بودند را آزاد ساخت و به آنها جوایزی داد. در مقابل چهره‌های معتزلی را برکنار و اموالشان را مصادره کرد. متوکل سپس از محدثان و فقیهان ضد اعتزال خواست در مساجد بنشینند و احادیثی در ردّ معتزله بیان کنند.

متوکل در سال ۲۳۷ قمری، اصل مخلوق بودن قرآن را که از عقاید اصلی معتزلیان بود، بدعت در دین دانست و اعلام کرد که صاحبان این عقیده را به جرم ارتداد تعقیب خواهد کرد. متوکل عباسی، مذهب اهل سنت را مذهب رسمی حکومت اعلام کرد و به همین موازات، بر شیعیان، معتزله و خوارج سخت گرفت و آن‌ها را منزوی ساخت.³

موضع امام هادی علیه السلام

امام هادی علیه السلام که رهبری اندیشه اصیل اسلامی را به عهده داشتند، سکوت در برابر چنین بحث و جدال فکری را ناروا شمردند، خط بطلان بر فکر انحرافی کشیده، اندیشه درست را مشخص کردند و با تبیین موضع اصولی و هدایت‌گرانه خود، مسلمانان را از وارد شدن در چنین بحث و جدال بیهوده‌ای بر حذر داشتند.

امام در پاسخ یکی از شیعیان «بغداد» چنین نوشتند:

بسم الله الرحمن الرحيم. خداوند ما و تو را از دچار شدن به این فتنه حفظ کند که در این صورت بزرگ‌ترین نعمت را بر ما ارزانی داشته است و گرنه هلاکت و گمراهی است. به نظر ما بحث و جدال درباره قرآن (که مخلوق است یا قدیم؟) بدعتی است که سؤال کننده و جواب دهنده در آن شریک هستند، زیرا پرسش کننده دنبال چیزی است که سزاوار او نیست و پاسخ دهنده نیز برای موضوعی بی‌جهت خود را به زحمت و مشقت می‌افکند که در توان او نمی‌باشد.

². تاریخ خلافت عباسی، سید احمد رضا خضری، ص 85-86.

³. بررسی سیاست‌های مذهبی متوکل عباسی، پرنسده، مجله تاریخ اسلام در آینه پژوهش، بهار 1388، ص 55.

خالق، جز خدا نیست و به جز او همه مخلوقند، قرآن نیز کلام خداست، از پیش خود اسمی برای آن قرار مده که از گمراهان خواهی گشت.

خداوند ما و تو را از مصادیق سخن خود قرار دهد که می‌فرماید: (مؤمنان) کسانی هستند که در نهان از خدای خویش می‌ترسند و از روز جزا بیمناک هستند.

این موضع‌گیری امام هادی علیه السلام و ائمه قبل باعث شد که شیعیان از این درگیری‌ها به دور باشند و گرفتار بدعت و گمراهی نشوند.⁴

خلفا و توجه به عالمان درباری

یکی از سیاست‌های خلفای عباسی این بود که توجه مردم را به فقهای درباری جلب کنند و آراء و فتاوی آنان را به رسمیت بشناسند و به تبلیغ آن‌ها پردازند تا مردم در مسائل علمی و دینی به آن‌ها رجوع کرده و آنچه را که آن‌ها می‌خواهند به عنوان دین به مردم بقبولانند و در مقابل مردم از دریای بی‌کران علم اهل بیت علیهم السلام دور شده و باب علم پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم بسته بماند ولی از آنجایی که خداوند می‌فرماید: {يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ}، می‌خواهند نور خدا را با دهان خود خاموش کنند و حال آنکه خدا گر چه کافران را ناخوش افتد نور خود را کامل خواهد گردانید.⁵ حجت خدا بر مردم هیچ وقت مخفی نمی‌ماند.

روزی يك نفر مسیحی را که با زن مسلمانی زنا کرده بود، نزد متوکل آوردند. متوکل خواست در مورد او حد شرعی اجرا شود، در این هنگام مسیحی اسلام آورد. یحیی بن اکثم قاضی القضاات گفت: اسلام آوردن او، کفر و عملش را از میان برده و نباید حدّ در مورد او اجرا شود. برخی از فقها گفتند: باید سه بار در مورد او حد جاری شود. برخی دیگر به گونه‌ای دیگر فتوا دادند. وجود اختلاف آراء و فتاوا، متوکل را مجبور ساخت تا از امام هادی علیه السلام استفتاء کند. مسئله را در محضر امام مطرح کردند. امام پاسخ دادند: آن قدر باید شلاق بخورد تا بمیرد.

⁴. توحید، شیخ صدوق، ص 224.

⁵. سوره صف، آیه 8.

فتوای امام با مخالفت شدید یحیی بن اکثم و سایر فقها رو به رو گردید آنان گفتند: این فتوا در هیچ آیه و روایتی وجود ندارد و از متوکل خواستند نامه‌ای به امام نوشته مدرک این فتوا را بپرسد. متوکل موضوع را به امام نوشت. امام در پاسخ پس از بسم الله نوشتند:

{ فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحَدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ * فَلَمْ يَكْ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سِنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ }⁶.

هنگامی که قهر و قدرت ما را دیدند، گفتند: به خدای یگانه ایمان آوردیم و به بت‌ها و عناصری که آن‌ها را شریک خدا قرار داده بودیم، کافر شدیم. ولی ایمانشان به هنگام دیدن قهر و قدرت ما، سودی ندارد. این سنت و حکم الهی است که در میان بندگان وی جاری است و آن جا کافران زیان کار شدند.

متوکل، پاسخ مستدل امام را پذیرفت و دستور داد حد زناکار طبق فتوای امام اجرا شود.⁷

امام هادی علیه السلام با ذکر این آیه شریفه، به آنان فهماندند: همانطور که ایمان مشرکان، عذاب خدا را از آن‌ها باز نداشت، اسلام آوردن این مسیحی نیز حد را ساقط نمی‌کند.

کنترل شدید امام

متوکل وجود امام هادی علیه السلام را خطر بزرگی برای حکومت خویش احساس می‌کرد؛ لذا تصمیم گرفت برای کنترل امام و ارتباطات ایشان با مردم، امام را از مدینه به سامرا منتقل کند.

متوکل در ساعات اولیه ورود امام به سامرا به شکلی اهانت آمیز با امام برخورد کرد و نه تنها به استقبال حضرت نیامد، بلکه دستور داد ایشان را در محلی که مخصوص فقیران بود و به «خان الصعاليك» شهرت داشت، وارد کنند و حضرت آن روز را در آنجا به سر برد. البته هدف از این کار تحقیر امام بود؛ چنانکه این معنا از چشم افراد آگاهی مانند صالح بن سعید پوشیده نبود.

⁶. سوره غافر، آیه 84 - 85.

⁷. وسائل الشیعة، شیخ حر عاملی، ج 18، ص 408 (باب من أبواب حد الزنا).

وی می‌گوید: روز ورود امام به سامراء، به حضرت عرض کردم: اینان پیوسته برای خاموش ساختن نور شما تلاش می‌کنند، و برای همین شما را در این کاروانسرای پست و محقر فرود آورده‌اند!⁸

روز بعد، منزلی برای سکونت امام معین کردند که در آنجا استقرار یافت. امام در این شهر ظاهراً آزاد بودند، ولی در حقیقت همانند يك زندانی به سر می‌بردند، زیرا موقعیت محل طوری بود که امام همواره تحت نظر بود و رفت و آمدها و ملاقات‌های حضرت توسط مأموران خلیفه کنترل می‌گردید و حتی هرچند وقت يك بار دستور می‌داد خانه امام به دقت مورد بازرسی قرار گیرد.

متوکل کینه عجیبی از امام در دل داشت و همواره در صدد آزار و اذیت آن حضرت بود و با آن که امام در سامراء در حقیقت همانند يك زندانی به سر می‌بردند، با این حال پس از احضار امام از مدینه به سامراء دستور داد مدتی حضرت را زندانی کنند.

در وقت حضور امام در سامراء متوکل سخت در تلاش بود تا شخصیت امام را نزد مردم پایین بیاورد.⁹

حضرت در سامراء به شدت تحت نظر بودند و به خاطر کنترل بسیار شدید و خفقان حاکم و منع دوستان و شیعیان از دیدار با حضرت و عقوبت سخت متخلفین، حتی نزدیک‌ترین یاران امام نیز از حال و وضع امام بی‌خبر یا بسیار کم اطلاع بودند.

---

⁸. كشف الغمة، اربلی، ج3، ص173.

⁹. اعلام الوری باعلام الهدی، طبرسی، 438.

عملکرد امام هادی علیه السلام در زمان امامت

امام در مدت امامت خود با تمام سختی‌ها و محدودیت‌هایی که برای ایشان ایجاد کردند نه تنها آرام نشستند بلکه فعالیت‌هایی را هم انجام دادند که به اختصار به آن‌ها می‌پردازیم:

امام و مبارزه با بدعت‌ها: غلو، واقفیه

از جمله گروه‌های باطل و منحرفی که در دوران امامت امام هادی علیه السلام فعال بودند، گروه غلات را باید نام برد که افکار و عقاید پوچ و منحط و بی‌اساسی داشتند و خود را شیعه وانمود می‌کردند. آنان درباره امام غلو نموده و برای او مقام الوهیت قائل می‌شدند و گاهی نیز خود را منصوب از طرف امام قلمداد می‌کردند و بدین وسیله موجبات بدنامی شیعیان را در میان فرقه‌های دیگر فراهم می‌کردند. امام هادی از این گروه اظهار تبری نموده با آنان مبارزه می‌کردند و تلاش می‌نمودند که با طرد آنان، اجازه ندهد لکه ننگی بر دامن تشیع بنشیند.

امام دهم طی نامه‌ها و پاسخ‌هایی که به سؤالات شیعیان در این باره می‌دادند، این گروه را منحرف و کافر معرفی می‌کردند و به شیعیان توصیه می‌نمودند که از آنان دوری جویند.

واقفیه از دیگر فرقه‌های دوران امامت امام هادی علیه السلام بودند که امامت علی بن موسی الرضا علیه السلام را نپذیرفته و پس از شهادت پدر گرامی ایشان امام موسی بن جعفر علیه السلام، متوقف در ولایت پذیری ائمه شده و در امامت و رهبری جامعه دچار ایستایی شدند. آنان با انکار امامان پس از امام کاظم علیه السلام و موضع‌گیری در مقابل امامان، حتی مردم را از پیروی ایشان منع کردند. امام هادی علیه السلام نیز برای اثبات جایگاه امامت و پیشوایی خود به آنان، دست به رویارویی فرهنگی زدند و آن‌ها را نیز بسان غلات و صوفیان، مشمول لعن و نفرین خود کردند تا آنان را به مردم بشناسانند. در این باره ابراهیم بن عقبه در نامه‌ای به امام هادی علیه السلام می‌نویسد:

فدایت شوم! من می‌دانم که ممتوره (واقفیه) از حق و حقیقت دوری می‌کنند. آیا اجازه دارم در قنوت نمازهایم آنان را نفرین کنم؟

امام علیه السلام با صراحت تمام پاسخ مثبت دادند و این گونه بر اندیشه‌های گمراه‌کننده آنان خط بطلان کشید¹⁰.

¹⁰. اختیار معرفة الرجال {رجال کشی} الشيخ الطوسي، ص 460، ش 875.

امام و بیان عقائد و مطالب کلامی

در عصر امام هادی علیه السلام مکاتب عقیدتی متعددی همچون «معتزله» و «اشاعره» رواج یافته و آراء و نظریات کلامی فراوانی در جامعه اسلامی پدید آمده بود و بازار مباحثی همچون جبر، تفویض، امکان یا عدم امکان رؤیت خدا، جسمیت خدا، و امثال اینها بسیار داغ بود، از این رو گاه امام در برابر سؤال‌هایی قرار می‌گرفتند که پیدا بود از این گونه آراء و نظریات سرچشمه گرفته است. نفوذ آراء و نظریات باطل از این راه در محافل شیعه، ضرورت هدایت و رهبری فکری شیعیان را از سوی امام شدت می‌بخشید، از این رو پیشوای دهم طی مناظرات و مکاتبات خود، بی‌پایگی مکاتب و آراء و نظریات باطل همچون جبرگرایی و جسمیت خدا و... را با استدلال‌های روشن و قاطع اثبات می‌نمودند و مکتب اصیل اسلام را پیراسته از هرگونه تحریف و تفکر باطل، به جامعه عرضه می‌کردند و این یکی از جلوه‌های عظمت علمی آن بزرگوار بود¹¹.

مطالعه و بررسی حیات علمی امام، نشان می‌دهد که اکثر مناظرات امام هادی علیه السلام پیرامون این گونه موضوعات کلامی بوده و روایات متعددی از آن حضرت در این زمینه نقل شده است که برتری مبانی اعتقادی شیعه را به روشنی ثابت می‌کند. به عنوان نمونه می‌توان از نامه مفصل امام یاد کرد که در پاسخ سؤال مردم اهواز درباره موضوع جبر و تفویض نگاشته و طی آن با بیان روشن و استدلال قاطع، نظریه درست را که نه جبر است و نه تفویض، اثبات کرده است¹².

¹¹. حیاة الإمام الهادی، باقر شریف القرشی، ص 130.

¹². تحف العقول، ابن شبه حرانی، ص 458-475.

امام و دو یادگار مهم

از امام هادی علیه السلام، علاوه بر روایات دو یادگار مهم باقی مانده است که جایگاه بلند امامت را به خوبی برای مردم تشریح کرده است:

أ. زیارت جامعه کبیره:

در این زیارت، اهل بیت پیامبر علیهم السلام جانشینان بر حق وی وصف شده‌اند و مسائلی مانند ارتباط ائمه با پیامبر اکرم، برشمردن مقامات علمی و اخلاقی و سیاسی ائمه، اسوه بودن آنان، ارتباط امامت و توحید و رابطه شناخت امام با شناخت خدا اشاره شده است. از دیگر مباحث مطرح در این زیارت، عصمت اهل بیت، یکپارچگی خلقت ایشان، تولی و تبری و رجعت و تسلیم است.

به دلیل محتوای این زیارت بر مضامین ناظر به مقامات امامان، امام هادی علیه السلام سفارش کرده‌اند که زائر پیش از خواندن این زیارت، صد بار تکبیر بگوید تا دچار غلو در حق امامان نشود¹³.

ب. زیارت غدیریه:

زیارت غدیریه از زیارتنامه‌های امام علی علیه السلام که از طرف امام هادی علیه السلام در روز غدیر صادر شده است. محور این زیارت، تولی و تبری و محتوای آن بیان فضائل قرآنی، حدیثی و تاریخی امیرالمومنین علیه السلام است.

---

¹³. روضه المتقین، محمدتقی مجلسی، ج 8، ص 666.

امام و شبکه وکالت

شرایط بحرانی که امامان شیعه در زمان عباسیان با آن روبه‌رو بودند، آنان را واداشت تا ابزاری جدید برای برقراری ارتباط با پیروان خود جستجو کنند.

این ابزار چیزی جز شبکه ارتباطی وکالت و تعیین نمایندگان و کارگزاران در مناطق مختلف توسط امام نبود. هدف اصلی این سازمان جمع‌آوری خمس، زکات، نذور و هدایا از مناطق مختلف توسط وکلا و تحویل آن به امام و نیز پاسخ‌گویی امام به سؤالات و مشکلات فقهی و عقیدتی شیعیان و توجیه سیاسی آنان توسط وکیل امام بود. این سازمان کاربرد مؤثری در پیشبرد مقاصد امامان داشت.

امام هادی علیه السلام که در سامراء تحت نظر و کنترل شدیدی قرار گرفته بود، برنامه تعیین کارگزاران و نمایندگان را که پدرش امام جواد علیه السلام اجرا کرده بودند، ادامه دادند و نمایندگان و وکلانی در مناطق و شهرهای مختلف منصوب کردند و بدین وسیله یک سازمان ارتباطی هدایت شده و هماهنگ به وجود آوردند که هدف‌های یاد شده را تأمین می‌کرد.¹⁴

یاران امام در دستگاه حکومت

شیعیان از دیرباز به دستور ائمه علیهم السلام داخل در مناصب حکومتی شده و در مناسبت‌های لازم به شیعیان کمک می‌کردند.

یعقوب بن یزید کاتب، از منشیان منتصر عباسی بود و در عین حال چندین کتاب در موضوع بداء و نیز کتاب‌های المسائل و نوادر الحجج را تالیف کرده است.¹⁵

این افراد البته به صورت مخفی کارهای خود را انجام می‌دادند و اگر حکومت از رابطه آن‌ها و امام هادی علیه السلام خبر دار می‌شد تحت فشارهای شدید، طرد، قطع مقرری و حتی قتل قرار می‌گرفتند.¹⁶

¹⁴. سیره پیشوایان، مهدی پیشوایی، ص 601.

¹⁵. فهرست نجاشی، ص 450، ش 1215.

¹⁶. مسند الإمام الهادی، العطاردي، ص 83.

شاگردان امام هادی علیه السلام

گرچه به تفصیلی که گفتیم عصر زندگی امام هادی عصر اختناق و استبداد بود و امام، برای فعالیت فرهنگی در سطح گسترده آزادی عمل نداشتند و از این نظر فضای جامعه با عصر امام باقر علیه السلام به ویژه عصر امام صادق علیه السلام تفاوت فراوان داشت، اما آن حضرت در همان شرائط نامساعد، علاوه بر فعالیت‌های فرهنگی، از طریق مناظرات، مکاتبات، پاسخ‌گویی به سؤال‌ها و شبهات، و تبیین بینش درست در برابر مکاتب کلامی منحرف، راویان و محدثان و بزرگانی از شیعه را تربیت کردند و علوم و معارف اسلامی را به آنان آموزش دادند و آنان این میراث بزرگ فرهنگی را به نسل‌های بعدی منتقل کردند.

شیخ طوسی، دانشمند نامدار اسلام، تعداد شاگردان آن حضرت در زمینه‌های مختلف علوم اسلامی را 185 نفر می‌داند.

در میان این گروه، چهره‌های درخشان علمی و معنوی و شخصیت‌های برجسته‌ای مانند: فضل بن شاذان، حسین بن سعید اهوازی، ایوب بن نوح، ابوعلی (حسن بن راشد)، حسن بن علی ناصر کبیر، عبدالعظیم حسنی (مدفون در شهر ری) و عثمان بن سعید اهوازی به چشم می‌خورند که برخی از آنان دارای آثار و تألیفات ارزشمند در زمینه‌های مختلف علوم اسلامی هستند و آثار و خدمات علمی و فرهنگی آنان در کتاب‌های رجال بیان شده است¹⁷.

امام و کربلا

از جمله مکان‌هایی که می‌توانست ارتباط عاطفی توده مردم را با طرز تفکر شیعی و امامان تقویت کند کربلا بود و خلفاء این را به خوبی می‌دانستند لذا درصدد نابودی آن برآمدند. در این شرایط امام هادی علیه السلام برای نشان دادن ارزش کربلا و حرم حضرت سیدالشهداء علیه السلام کارهایی را انجام می‌دادند از جمله:

ابوهاشم جعفری می‌گوید بر امام هادی علیه السلام وارد شدم در حالی که حضرت تبار و بیمار بودند به من فرمودند: ای ابا هاشم شخصی از دوستان ما را به حائر بفرست تا برایم دعاء کند، از نزد آن حضرت بیرون آمدم در این هنگام با علی بن بلال مواجه شدم. فرموده حضرت را برایش بازگو نموده و از وی راجع به شخصی که حضرت فرموده‌اند درخواست کرده و جوینا شدم. علی بن بلال گفت: شنیدم و اطاعت می‌کنم ولی می‌گویم: حضرت خودشان از حائر

¹⁷. سیره پیشوایان، مهدی پیشوایی، ص 636.

افضل و برتر هستند زیرا ایشان به منزله کسی است که در حائر می باشد (یعنی حضرت سیدالشهداء) و دعاء آن جناب برای خودشان افضل و برتر است از دعاء من برای ایشان در حائر.

من محضر امام علیه السلام مشرف شده و حرف علی بن بلال را خدمتش عرض کردم، حضرت به من فرمودند: به او بگو: رسول خدا از بیت و حجر الاسود افضل بودند ولی در عین حال دور بیت طواف می کرده و حجر را استلام می فرمودند، خداوند متعال بقاع و مواضعی دارد که می خواهد در آنجاها خوانده شود تا دعاء، دعاکننده را مستجاب فرماید و حائر از جمله این مواضع می باشد¹⁸.

امام و آماده کردن مردم برای مسأله غیبت

امام هادی علیه السلام بارها از غایب شدن امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف خبر داده و سعی کرده مردم را برای این واقعه بزرگ آماده کنند. از زمان امام هادی علیه السلام به واسطه انتقال حضرت به سامراء و مراقبت های شدید و عدم اجازه برای ارتباط عموم مردم با امام، شرایط به سمت پذیرش این مسأله پیش می رفت و در کنار آن امام هادی علیه السلام با اشاره به مسأله غیبت سعی در آماده سازی جامعه شیعیان داشتند. به عنوان نمونه ابو هاشم داوود بن قاسم جعفری نقل می کند که از ابوالحسن [امام هادی علیه السلام] شنیدم که می فرمودند: جانشین بعد از من فرزندم حسن است، پس چگونه است شما را به خَلَف بعد از او؟ عرض کردم: مولای من چگونه؟ حضرت فرمودند: زیرا شخصش دیده نمی شود و حلال نیست که نامش برده شود¹⁹.

¹⁸. کامل الزیارات، ابن قولویه، ص 274.

¹⁹. کمال الدین و تمام النعمة، ابن بابویه، ج 2، ص 380، باب 37 (ما روی عن أبي الحسن علي بن محمد الهادي في النص على القائم عليه السلام و غيبته و أنه الثاني عشر من الأئمة).

شهادت آخرین حربه دشمن

سرانجام دشمن که دید در مقابل فعالیت‌ها و محبوبیت‌های روز افزون امام عاجز شده و راه به جایی نمی‌برد، مانند خلفای پیشین دست به قتل امام زد تا به خیال خود مشکلات حضور امام را برطرف کند ولی غافل از اینکه نور خدا خاموش شدنی نیست.

امام هادی علیه السلام در ماه رجب سال 254 قمری در زمان «معتز»، مسموم گردیدند.²⁰

پس از شهادت، امام حسن عسکری علیه السلام بر پیکر مطهر پدر خویش نماز گزارد و پس از تشییع جنازه، ایشان را در منزل خویش به خاک سپردند.

---

²⁰. سیره پیشوایان، مهدی پیشوایی، ص 612، به نقل از شبلنجی، نور الابصار، ص 166.

منابع و مأخذ

قرآن کریم

التوحيد، شيخ صدوق

الفهرست، احمد بن علي بن احمد نجاشي

إختيار معرفة الرجال {رجال كشي}، محمد بن حسن طوسي

اعلام الوري باعلام الهدى، فضل بن حسن طبرسي

بررسی سیاست‌های مذهبی متوکل عباسی، پرسنده، مجله تاریخ اسلام در آینه پژوهش، بهار 1388

تاریخ خلافت عباسی، سید احمد رضا خضری

تحف العقول، ابن شبه حرانی

حياة الإمام الهادي، باقر شريف القرشي

روضه المتقين، محمد تقی مجلسی

سیره پیشوایان، مهدی پیشوایی

كشف الغمّة في معرفة الائمة، علي بن عيسى اربلي

كامل الزيارات، جعفر بن محمد ابن قولويه قمي

كمال الدين و تمام النعمة، ابن بابويه

مسند الإمام الهادي، عزيز الله العطاردي

وسائل الشيعة في تحصيل مسائل الشرعية، شيخ حر عاملي